

การเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ความภูมิใจของคนไทยทั้งชาติ

ท่ามกลางเสียงจับจวนกาพย์เห่เรือที่ดังกังวานไปทั่วคุ้งน้ำเจ้าพระยา คนไทยมีโอกาสร่วมเฝ้ารับเสด็จและชมความงดงามของริ้วขบวนเรือพระราชพิธีในการเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562 ซึ่งเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว BOT PS:สยาม MAGAZINE ได้รับความกรุณาจาก ศาสตราจารย์พิเศษรองทอง จันทรางศุ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และพระราชพิธี มาเล่าถึงเกร็ดความรู้เกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งเป็นความภูมิใจของคนไทยทั้งชาติ

● ขบวนพยุหยาตราทางชลมารค¹

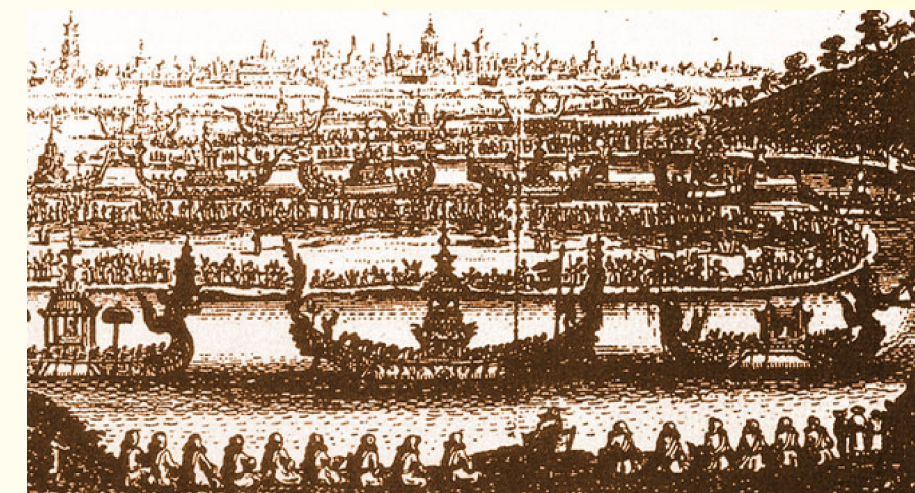
หมายถึง ริ้วขบวนเรือพระราชพิธีที่จัดสำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปในการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการส่วนพระองค์และที่เป็นพระราชพิธี

อาจารย์รองทองเล่าว่า “โดยทั่วไป ถ้าเป็นการเสด็จพระราชดำเนินส่วนพระองค์ ก็ไม่ต้องมีขบวนใหญ่โต แต่ในโอกาสที่เป็นวาระสำคัญจะเสด็จพระราชดำเนินอย่างเต็มพระเกียรติยศ ซึ่งมีอยู่หลัก ๆ 2 วาระ ได้แก่ การเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร ซึ่งเท่าที่พบในประวัติศาสตร์คือ ในพิธีบรมราชาภิเษก และงานเฉลิมพระชนมพรรษา เนื่องด้วยสมัยก่อนไม่มีสื่อหรือช่องทางข่าวสารหลากหลายเหมือนสมัยนี้ เมื่อผลัดเปลี่ยนแผ่นดินคราวหนึ่ง ประชาชนจึงรับทราบได้โดยการบอกเล่าว่ามีกษัตริย์พระองค์ใหม่แล้วเท่านั้น การเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครทั้งทางบกและทางน้ำ นับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทราบข่าวสารและได้ชื่นชมพระบารมี และแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

“อีกวาระหนึ่ง คือ การเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินหลังออกพรรษา ซึ่งสมัยก่อนถือเป็นงานประจำปี นอกจากจะเป็นไปเพื่อการกุศลแล้ว การเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคยังเป็นพระบรมราโชบายของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตที่ต้องการฝึกซ้อมไพร่พลเพื่อเตรียมความพร้อมหากเกิดศึกสงคราม ไพร่พลที่มาฝึกก็รู้สึกยินดีปรีดาไปกับงานกุศลด้วย จึงเป็นที่นิยมและกระทำสืบเนื่องกันมา”

● ความวิจิตรตระการตาของราชประเพณีในสมัยอยุธยา

พระราชพิธีนี้เป็นที่ปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยได้ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่ามีการจัด “กระบวนพยุหยาตราเพชรพวง” เมื่อพระองค์เสด็จไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งนับเป็นกระบวนพยุหยาตราใหญ่เต็มรูปแบบที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ และเป็นต้นแบบของกระบวนพยุหยาตราในสมัยต่อมา นอกจากนี้ ในสมัยนั้นยังมีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศบ่อยครั้ง อาทิ ได้โปรดให้จัดกระบวนเรือหลวงออกมาต้อนรับคณะราชทูตและแห่พระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จากกรุงศรีอยุธยามายังเมืองลพบุรี โดยบันทึกของบาทหลวงตาซาร์ด กล่าวว่า “ขบวนอันยืดยาวของเรือบัลลังก์หลวง ซึ่งเคลื่อนที่ไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อยนี้มีจำนวนถึง 150 ลำผนวกกับเรือลำอื่น ๆ เข้าอีกก็แน่นแม่น้ำแลไปได้สุดสายตา อันเป็นทัศนียภาพที่งดงามหนักหนา เสียแห่งแสดงความยินดีตามธรรมเนียมนิยมของสยาม อันคล้ายจะรุกไล่เข้าประจบเข้าหานั่น ก้องไปทั้งสองฝั่งปากแม่น้ำ ซึ่งมีประชาชนพลเมืองมาคอยชมกระบวนยาตราอันมโหฬารนี้อยู่” ถือเป็นการแสดงแสนยานุภาพและพระบารมีออกสู่สายตาพระราชอาคันตุกะที่มาเยือนเมืองสยาม

ภาพวาดกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยบาทหลวงชาวฝรั่งเศส

¹คำว่า “กระบวน” และ “ขบวน” มีเสียงคล้ายกันแต่ใช้ต่างกัน กระบวน หมายถึง แบบแผน วิธีการ ส่วน ขบวน หมายถึง จัดเป็นแถวเป็นแนว ซึ่งมักจะมีแบบแผนเดียวกัน อนึ่ง ในเอกสารโบราณจะใช้คำว่า “กระบวนพยุหยาตรา” และเริ่มใช้ “ขบวนพยุหยาตรา” ในสมัยรัชกาลที่ 9 เป็นต้นมา

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

● การฟื้นฟูพระราชประเพณีในสมัยรัตนโกสินทร์

ในยุครัตนโกสินทร์ ผู้คนยังจดจำความรุ่งเรืองและงดงามของบ้านเมืองในสมัยอยุธยาได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้ฟื้นฟูราชประเพณีกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค โดยใช้ในการอัญเชิญพระแก้วมรกตแห่ข้ามฟากมาประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคได้กระทำสืบต่อมาในทุกรัชกาล แต่ที่มีการบันทึกหลักฐานชัดเจน คือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทั้งสองรัชกาลเป็นการเสด็จพระราชดำเนินระยะสั้นจากท่าราชวรดิฐไปนมัสการพระพุทธรูป ณ วัดอรุณราชวราราม

อาจารย์ธงทองเสริมว่า “ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีเรือเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็ชำรุดทรุดโทรมลง เพราะไม่ได้รับการซ่อมแซมและไม่ค่อยได้ใช้งาน จำนวนเรือที่มีอยู่ในขณะนั้นจึงไม่สามารถจัดเป็นกระบวนเรือเต็มรูปแบบดั้งเดิม กอปรกับรูปแบบการสัญจรทางน้ำเปลี่ยนแปลงไป อย่างในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 หากจะเสด็จพระราชดำเนินมาวัดบวรนิเวศวิหาร จะต้องใช้เส้นทางผ่านคลองเล็ก ๆ ทำให้ไม่สามารถจัดกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคอย่างเต็มรูปแบบได้

“ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตวางระเบียบริ้วกระบวนเรือ

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธีเสียใหม่ ทรงพระดำริแบบแผนของกระบวนพยุหยาตราใหญ่หรือกระบวนพยุหยาตราน้อย โดยจัดรูปกระบวนจากจำนวนเรือที่มีอยู่เป็นสำคัญ และยึดหลักโบราณราชประเพณีโดยอนุโลม เพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติต่อไป

“กระบวนพยุหยาตราใหญ่ ประกอบด้วยริ้วกระบวน 4 สาย (รวมริ้วกระบวนสายพระราชยาน 1 สาย เป็น 5 สาย) ใช้สำหรับงานพระราชพิธีสำคัญ และกระบวนพยุหยาตราน้อย ประกอบด้วยริ้วกระบวน 2 สาย (รวมริ้วกระบวนสายพระราชยาน 1 สาย เป็น 3 สาย) ใช้สำหรับการเสด็จพระราชดำเนินที่มีความสำคัญรองลงมา”

ทั้งสองริ้วกระบวนเต็มไปด้วยความสวยงามตระการตา แสดงถึงพระบารมีที่แผ่ไพศาลของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่พึ่งของพลกนิกรที่อยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร และแสดงถึงเอกลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมประเพณีอย่างหนึ่งของชาติ

● กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทรมิได้ประทับอยู่ในประเทศ ประกอบกับในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เรือพระราชพิธีถูกระเบิดจากสงครามเสียหายไปมาก การเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐิน โดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคจึงขาดหายไปเป็นเวลากว่า 30 ปี

“ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ริ้วพิธีในธรรมเนียมนี้ขึ้นอีกครั้งในปี 2500 ด้วยจำนวนเรือที่มีอยู่ซึ่งไม่ครบจำนวนตามแบบโบราณราชประเพณี โดยเรียกว่า ‘ขบวนพุทธพยุหยาตรา’ เพื่อฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ต่างกับขบวนพยุหยาตราปกติ คือ จะอัญเชิญพระพุทธรูปเป็นประธานของขบวน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มิได้เสด็จพระราชดำเนินร่วมขบวนด้วย”

ถัดมา จากนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ 9

กระหม่อมให้จัดขบวนพยุหยาตราทางชลมารคสำหรับเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม โดยได้บูรณะซ่อมแซมเรือพระราชพิธีหลายลำที่ชำรุดเสียหายเพื่อให้มีสภาพบริบูรณ์สามารถใช้งานได้ และได้ต่อเรือพระที่นั่งเพิ่มขึ้นด้วย (เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ 9) จนเรือพระราชพิธีมีจำนวนครบถ้วนตามโบราณราชประเพณี เป็นการฟื้นฟูโบราณราชประเพณีอันทรงคุณค่าและสืบสานความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของไทย

● เส้นแห่งเสียงในขบวน

อาจารย์ธงทองเล่าถึงบรรยากาศอันเป็นเสน่ห์ของขบวนพยุหยาตราทางชลมารคว่า “เราจะได้ยินเสียงเห่เรือที่เป็นบทประพันธ์กาพย์ยานี 11 ซึ่งเนื้อหาที่แต่งจะต่างกันไปตามยุคสมัย เช่น กาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้ากุ้งในสมัยอยุธยา จะเป็นการแต่งชมความงามของกระบวนเรือ ‘สุวรรณหงส์ทรงพู่ ห้อยงามขดข้อยลอยหลังสินธุ์ เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์ ลินลาดเลื่อนเตื่อนดาชม...’ ใช้ในคราวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารคไปนมัสการพระพุทธรูปที่ จังหวัดสระบุรี หรือกาพย์เห่เรือของรัชกาลที่ 2 ในสมัยรัตนโกสินทร์ จะเป็นการแต่งกาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน ‘มัสมันแกวแก้วตา หอมยี่ห่วยรสร้อนแรง ขายไฉ่ได้กลิ่นแกง แรงอยากให้ไผ่ผืนหา...’

“สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตวางระเบียบริ้วกระบวนเรือพระราชพิธีเสียใหม่ ทรงพระดำริแบบแผนของกระบวนพยุหยาตราใหญ่หรือกระบวนพยุหยาตราน้อย โดยจัดรูปกระบวนจากจำนวนเรือที่มีอยู่เป็นสำคัญ และยึดหลักโบราณราชประเพณีโดยอนุโลม”

ศาสตราจารย์พิเศษทรงทอง จันทรางศุ

ใช้ในการเสด็จประพาสส่วนพระองค์ ส่วนในปีนั้น จะเป็นการปรับจากกาพย์เห่เรือสมัยรัชกาลที่ 9 ให้เหมาะสมกับยุคสมัยขึ้น ผู้แต่งคือ นาวาเอก ทองย้อย แสงสินชัย นอกจากกาพย์เห่เรือแล้ว เรือบางลำจะมีวงดนตรีปี่ชวา กลองแขกบรรเลงเพลง และเรือบางลำจะมีการกระทันหันและเป่าแตรให้จังหวะด้วย”

● ขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562

การเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร โดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคที่ผ่านมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินประทับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ โดยเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินเริ่มจากท่าวาสุกรี ไปสิ้นสุดที่ท่าราชวรดิฐ รวมระยะทาง 3.4 กิโลเมตร โดยเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครเพียงอย่างเดียว ไม่มีการถวายผ้าพระกฐิน เพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชมพระบารมี นับเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อันวิจิตรงดงามและทรงคุณค่า ที่จะบันทึกในความทรงจำของประชาชนชาวไทยสืบไป

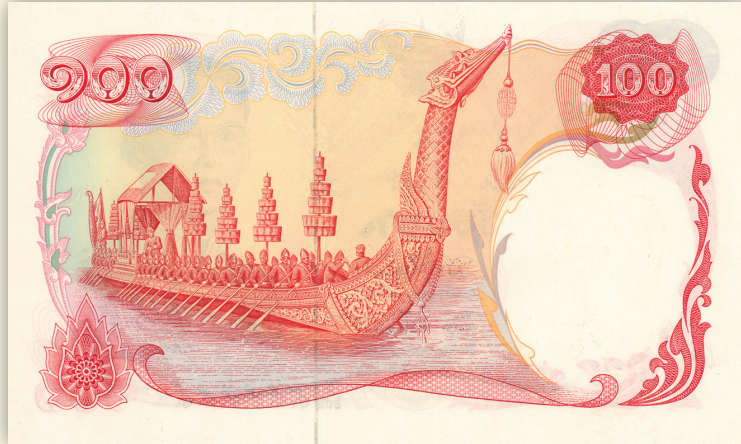
ขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ขณะยাত্রาผ่านธนาคารแห่งประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 9

เรือพระที่นั่งอันทรงคุณค่าในธนบัตรไทย

ธนบัตรไทยเป็นสิ่งพิมพ์มีค่าที่นอกจากจะผลิตขึ้นด้วยเทคโนโลยีการพิมพ์อันทันสมัยแล้ว ยังเป็นพื้นที่ถ่ายทอดเรื่องราวอันแสดงถึงประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของชาติไทยมาโดยตลอด รวมถึงเรือพระที่นั่งอันทรงคุณค่าด้วย

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ภาพด้านหลังธนบัตรแบบ 10 ชนิดราคา 100 บาท นํ้าออกใช้วันที่ 22 พฤษภาคม 2511

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ โขนเรือเป็นรูปศิวะหงส์ การพายเรือใช้พายไม้ปิดทอง พายท่านกบิน ซึ่งเมื่อพายกระทบน้ำและยกสูงขึ้น แล้วบิดพายให้กระทบแสงอาทิตย์จะเกิดประกายระยิบระยับตา เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เป็นความงดงามแห่งศิลปกรรมอันทรงคุณค่า แสดงถึงภูมิปัญญาในการต่อเรือของช่างไทย แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

ภาพด้านหลังธนบัตรแบบ 11 ชนิดราคา 20 บาท นํ้าออกใช้วันที่ 9 มิถุนายน 2514

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช โขนเรือเป็นรูปพญานาคเจ็ดเศียร หงอนแต่ละเศียรประดิษฐ์เป็นลายกระหนกนาค โคนโขนเรือมีช่องสำหรับสอดปืนใหญ่ บริเวณหัวโขนเรือ ลำเรือ และท้ายเรือ แกะสลักเป็นลายรูปนาคเกี่ยวเค็ล้ากระหนกปิดทองประดับกระจก สะท้อนถึงความเชื่อของสังคมไทยที่มีต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะทรงเป็นอวตารแห่งพระนารายณ์ เมื่อพระองค์ได้เสด็จประทับในเรือพระที่นั่งเปรียบเสมือนพระนารายณ์ประทับเหนือพญานาคอนันตนาคราช

รพท. กับการรับเสด็จและการต้อนรับพระราชอาคันตุกะ

ธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) ได้มีโอกาสเฝ้าฯ รับเสด็จและต้อนรับพระราชอาคันตุกะต่างประเทศคนสำคัญถึง 2 ครั้ง ณ เรือนแพ ธปท.

สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 2 แห่งสหราชอาณาจักรและเจ้าชายฟิลิป ดยุกแห่งเอดินบะระ พระราชสวามี เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพิธีซ้อมใหญ่ ขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เนื่องในโอกาสมหามงคลพระราชพิธีกาญจนาภิเษก เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2539

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (พระอิสริยยศในขณะนั้น) เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรขบวนพยุหยาตราทางชลมารค พร้อมกับประธานาธิบดีเจียง เจ๋อ หมิน อดีตประธานาธิบดีสาธารณรัฐประชาชนจีน เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2542

ขอขอบคุณข้อมูลและภาพจากสำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอจดหมายเหตุ ธปท. หนังสือข่าวพิมพ์อิศราสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี และหนังสือ 100 ปี ธนบัตรไทย